

Zbunjujuća, ispreplitana "istorijska" i "etnička" prava ponekad su rezultirala pokušajima prividne relativizacije čak i sopstvenih "prava" i iznalaženja nekih trećih relevantnijih momenata. "Bugari neumorno ističu uvek svoja 'istorijska prava' na velike prostore zemalja svojih suseda. Međutim, nikad nedozvoljavaju da se govori o istorijskim pravima njihovih suseda na zemlje koje su u njihovom posedu. Kanda i sofijski političari uviđaju da su etnički, kao i istorijski razlozi, negda jedino oruđe u odbrani njihovih prava, postali nedovoljni. U toku poslednje dve-tri decenije balkanski narodi primenili su sva sredstva u svojoj međusobnoj borbi. Publicisti, istorici, etnografi, geografi, arheolozi, stratezi respektivnih balkanskih država uložili su sva svoja znanja u odbrani istorijskih prava svojih nacija u Mećedoniji. Kao što je poznato, ni jedna od zainteresovanih država nije mogla ovim putem doći do željenog cilja. Ma da Bugarska svoja prava na sporne predele maskira principom narodnosti, u stvari njena je glavna i jedina ideja: obezbediti sebi definitivnu hegemoniju na Balkanu" (M.Đ.Mi tako dalje. 1913). Tako je Gopčević krajem 19. veka beležio svoju diskusiju sa saputnikom Bugarinom oko prava na Solun, u kojoj su se složili da bi "istorijsko pravo" ustvari imali Grci a "etnografsko" Španci ili Jevreji, pa da onda "valja još uzeti u prizrenje" geografsko pravo koje po Gopčeviću pripada Srbima jer je Solun "usled železnice postao prirodnim pristaništem Srbije", pri čemu Srbi žive duž železničke pruge (Gopčević, 1890). Još je interesantnije viđenje "istorijskog prava" kod Jovana Hadži-Vasiljevića, koji je pišući o pretenzijama Grka, Bugara i Srba na Makedoniju, navodio da "koliko je koji od tri pomenuta balkanska naroda prosvetljeniji i svoje prošlosti svesniji, u toliko su pojmovi njegovi o ovim zemljama tačniji i pravilniji, i u toliko su pretensije njegove na te zemlje opravdanije". Odmah je izdvajao koji je to narod, tvrdnjom da dok je srpski narod "instinktivno svestan" da su to "čiste srpske zemlje", dotle Bugari i Grci ne znaju ništa o njima (Hadži-Vasiljević, 1906). Ili na primer, Svetislav Ilić koji je razmatrao teorije po kojima narod koji je mnogobrojniji ima i većeg prava na život od slabijeg i malobrojnijeg suseda koji ima i suviše prostora za svoje potrebe, zaključujući da "kad bismo usvojili i ovu teoriju, Srbi opet imaju prečega prava, jer su daleko mnogobrojniji do Bugara, koji traže i suviše veliki prostor za svoje maleno pleme" (Ilić, 1908). Zanimljivo je i mišljenje Ivana Ivanića koji je smatrao da na Makedoniju svi balkanski narodi imaju "istorijska prava", objašnjavajući da su Grci njom najduže vladali "pa im se i ne može odricati istorijsko pravo", ali samo istorijsko pravo na zemlju koju ne naseljavaju u sadašnjosti "nema vrednosti" (Ivanić, 1908). Turcima je priznavao "pravo svojine u sadašnjosti" koje pojačavaju "Muslimani druge krvi" gusto naseljavajući Makedoniju, za Bugare je navodio da su držali Makedoniju najkraće kao i da je nikad nisu naseljavali kao narod "već samo kao osvajači", dok je srpsko pravo na Makedoniju temeljio na tvrdnji da je to najduže bila srpska zemlja, "naseljena srpskim narodom u masama. A to više znači od istoriskog prava koje imaju Grci i Turci" (Ivanić, 1906).

Pred Drugi svetski rat manje se polagalo na istorijsko, više na etničko "pravo". U glasniku Srpskog kulturnog kluba može se naći objašnjenje da su srpske zemlje "svugde gde god je Srba" a "srpske su zato što su te zemlje preci današnjih Srba svojom junačkom mišicom branili i odbranili", uz pitanje "zar to pravo svojine krvlju osveštano u prošlosti a snagom i trudom živih potvrđeno u sadašnjosti – ne vredi više nego paktovi i istorijska prava" (M.Mi tako dalje. 1939).

Sredinom 80-ih kada teritorijalno još uvek nisu bile aktuelne "zapadne granice" Srbije, već isključivo problem Kosova, "istorijsko pravo" je i dalje bilo na snazi. Tako je Dimitrije Bogdanović tvrdio da logika "po kojoj su za status jedne oblasti presudna samo aktuelna stanja i demografski odnosi bez obzira na to kako su i kad, i u kojim uslovima ta stanja nastala" ne može se prihvatiti "ni sa humanog, ni sa moralnog ni sa istorijskog stanovišta", jer bi se neuvažavanjem "posledica genocida" narušilo etničko načelo. Po njemu je Kosovo "srpska zemlja svakako još do seobe naroda, od 7. veka", zatim relativizuje "istorijski princip" tvrdnjom da "zasnivanje nekih istorijskih, a pogotovu teritorijalnih prava na etničkoj karti Evrope iz vremena pre seobe naroda danas naprosto nije moguće", a onda zaključuje da nije u pitanju prisustvo naroda na teritoriji Kosova "već je po sredi nacionali i državni suverenitet" (Bogdanović, 1985).

Novo vreme je donelo nove zahteve, a kako je već rečeno da se "načelo" menja u zavisnosti od političkog trenutka, čitava argumentacija srpskih intelektualaca u godinama pred raspad Jugoslavije za širenje Srbije prema zapadu bazirana je na etničkom "pravu". Tako je Dobrica Ćosić, sasvim suprotno uverenjima Jovana Cvijića početkom veka, ali i Bogdanovića 80-ih, prelazio preko "istorijskog prava" pretpostavljajući mu etničko, koje je "univerzalno-demokratsko načelo" i "primarno" u određivanju granica, postavljajući pitanje "zar ti ciljevi srpskog ujedinjenja u jednu državu, ujedinjenja etničkih celina i većina, a ne svih Srba, nisu osnovna ljudska prava?" (Ćosić, 1992). Ili, npr. Vasilije Krestić, koji je u sporu Srba i Hrvata video sukob dva prava, pri čemu su Srbi "isticali savremenije – prirodno i etničko pravo" dok su Hrvati tome suprotstavljali vremenu manje shodno, u feudalnom društvu nastalo – istorijsko pravo" (Krestić, 1998), obeležavajući ga kao "sociopsihološki problem umišljenih gospodara" (V. Krestić, u: Vučelić, 1992). Danas ima intelektualaca koji u poželjnom slučaju spajaju oba "prava", a u nepoželjnom oba isključuju. Tako po Mihailu Markoviću "postojeće unutrašnje granice u Jugoslaviji mogu biti legitimne samo ako su zasnovane na etničkim i istorijskim temeljima. Krajina, istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem ne mogu pripadati Hrvatskoj ni po jednom, ni po drugom kriterijumu. Na ovim teritorijama živi srpski narod u većini već vekovima" a kako "Hrvatska nema svoje državne granice od 1102", njeno polaganje prava na te granice "počiva na glinenim nogama". Istovremeno je pisao da "albanskom narodu nedostaju bilo kakvi istorijski razlozi kojima bi mogao potkrepiti svoje polaganje prava na Kosovo. On na Kosovu nije živeo pre dolaska Slovena – kao što tvrde neki njegovi šovinistički istoričari. Na Kosovo je on došao silom, pod okriljem moćnog stranog okupatora" (Marković, 1994).